

справи. Раз на тиждень при плануванні наступного тижня аналізується план на рік, актуальні справи переносяться у план на тиждень.

Оптимізувати самоосвітню діяльність менеджерів соціокультурної діяльності можливо за допомогою технологій ефективного використання часу, а саме системи Франкліна, матриці Ейзенхауера, принципу Паретто, «АВС-аналізу» тощо.

Тайм-менеджмент, як і будь-який інший метод, має свої обмеження. В першу чергу, він орієнтований на особисту ефективність менеджера. При цьому продуктивність праці конкретного керівника соціокультурної установи виходить далеко за рамки особистих орієнтирів, вона пов'язана зі значними контактами та актами взаємодії з іншими посадовими особами усередині організації соціокультурної сфери та за її межами.

Отже, альтернативним способом ефективної організації праці в соціокультурних установах є використання тайм-менеджменту як інструменту самоосвіти менеджера соціокультурної діяльності.

Література

1. Архангельский Г. А. Тайм-драйв. Как успевать жить и работать. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2005. 240 с.
2. Коджаспирова Г. М. Теория и практика профессионального педагогического самообразования. Москва : Альфа, 1993. 117 с.
3. Образцова Л. Время – деньги. Как управлять своим временем. Москва : АСТ, СПб : Сова, 2007. 126 с.
4. Сорока О. В. Технологічний аспект самоменеджменту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки* 2018. № 1 (315). Ч. I. С. 132–140.

UDK 37.7458 (4)

Aktay Sonnur

Assistant Professor (PhD)

Anadolu University, Faculty of Humanities

Dept. of Russian Language and Literature

Eskişehir / TURKEY

sonnuraktay@gmail.com

TOPONYMY AS AN INTERDISCIPLINARY SCIENCE DİSİPLİNLERARASI BİR BİLİM DALI OLARAK YERADBİLİM

1. Giriş

Топонім (Rus. toponim, Alm. Toponym – Geotoponym, Fr. Toponyme, İng. Toponym – place name) sözcüğü Yunanca topos (yer) ve onoma (ad) kelimesinden türemiştir ve yer adları anlamına gelir. Toponimi (Rus. toponimika, Alm. Ortsnamenkunde, Fr. Toponymie, İng. toponymy) ise yer adlarını inceleyen bilim dalıdır.

Yeradbilim adbilimin bir dalı olarak yer adlarını gerek morfolojik gerekse de etimolojik açıdan araştıran bilimdir. Yer adlandırılmaları yapılırken coğrafi konum,

bölgedeki coğrafi yapı, bölgede yaşayan halk, bölge halkının konuştuğu dil, yaşam biçimi gibi unsurların etkisi oldukça büyüktür. Ayrıca yer adları bir toplumun sosyal ve kültürel yapısı, halkın bulunduğu bölgenin tarihi geçmişi ve coğrafi özellikleri hakkında önemli ipuçları taşır.

Batıda adbilimin bir alt kolu olarak gelişmeye başlayan yeradbilim, dilbilim, tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji, coğrafya gibi değişik bilimlerin de ilgilendikleri bir alandır. Yer adları incelemelerinde mutlaka farklı bilimlerden yararlanmak gerekir. Bu bağlamda yeradbilimin sıklıkla başvurduğu disiplinlerden dilbilim, tarih ve coğrafya ile olan etkileşimi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

1.1. Yeradbilim, Dil ve Dilbilim İlişkisi

Dil, milli kültürün temel unsuru ve taşıyıcısıdır. Kültürel değerlerin oluşmasında ve aktarılmasında dilin inkâr edilemez bir rolü vardır. Her ulus kendi dönemindeki olayları, anlayışları, geleneklerin izlerini yazılı veya sözlü olarak ortaya koydukları eserlerine yansıtır. Bütün bunlar dil sayesinde gerçekleştiği için dil ve kültür birbirini tamamlayan birbirinden ayrılmayan unsurlardır. Dil olmaksızın kültür aktarımı sınırlı kalır. Dil, geçmişi bugüne, bugünü yarına bağlar.

Rus filolog, tarihçi AA. Şahmatov (1864-1920) dil ve milletin birbirinden ayrılmayan parçalar olduğunu belirtmektedir. Şahmatov, lehçebilim araştırmalarının önemini “Rus Diyalektolojisi” (Русская Диалектология) eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

“Lehçebilim, millet, kavim, aşiretlerin yaşam biçimini tasvir eden etnografyanın önemli disiplinlerinden biridir. Tarih, halkların kendine has özelliklerine, kültürel ve manevi açıdan gelişim ve değişimlerine tanıklık etmektedir. Her milletin bağımsız, sıradışı, özgün nitelikleri vardır. Halkların konuştukları dilleri inceleyen lehçebilim bu şekilde kültürlerarası olguları, benzerlikleri ve farklılıkları da ortaya çıkarmış olur. Bu sebeple dil ve millet ayrılmaz bir bütündür. Dil yaşayan bir varlık olduğu için milletler arasındaki dil etkileşimleri kaçınılmazdır” [1, s: 29].

Toponimler, dilbilim açısından büyük önem arz eder. Yeradbilimsel incelemelerde adlar karşılaştırmalı olarak fonetik açıdan değerlendirilir. Bu uygulama dilbilimin bir parçasıdır. Adbilimci V.A. Nikonov’a göre: “ ‘dag, tag, tau, too, tuu’ ‘dağ, sıradağ’ anlamında kullanılan yerel coğrafi terimlerdir. Dilbilimsel inceleme yöntemleri olmadan toponimlerdeki son eklerin ne ifade ettiğini tam anlamıyla öğrenmek mümkün değildir” [2, s. 10].

Orta Asya ve Doğu ülkelerinde İran, Turan, Hotan, Şugnan, Badahşan, İsfahan, Horasan, Hamadan, Mugan, Lenkaran, Margilan gibi sonu –an ile biten toponimler mevcuttur. Yeradbilimci, coğrafyacı E.M. Murzayev ancak dilbilimsel incelemelerle bu benzerliklerin sebebinin açıklanabileceğini ifade etmektedir. Murzayev de tıpkı Nikonov gibi yerabilimsel araştırmalarda öncelikle dilbilime başvurulması gerektiğini düşünmektedir.

Toponimler incelenirken ya da tasnif edilirken sadece adbilim açısından değil, kökenbilim, sesbilim, anlambilim ve dil tarihi açısından da değerlendirmek gerekir. Dilbilimci Doğan Aksan “Köktürkçenin Söz Varlığı Üzerine” başlıklı çalışmasında adbilim ve dilbilim arasındaki bağıntıyı şu cümlelerle açıklar:

“Türkçenin en eski belgelerinin sözcükbilim, adbilim ve anlambilim açısından gerektiği ölçüde incelenmesi yalnızca, Türk dilinin bir evresinin aydınlatılmasını sağlamayacak, bu dilin daha önceki döneminin, bu yazı diline dönüşme tarihinin, dolayısıyla Altay dilleri kuramına ışık tutacak kimi noktaların belirlenmesine de yardımcı olacaktır” [3, s. 17].

Dilbilim elbette yeradbilim araştırmalarında tek başına yeterli değildir. V. Taşitski “Sosyal Bilimler Arasında Adbilimin Yeri” (Место ономастики среди других гуманитарных наук) (1961) çalışmasında dilbilimin tarih ve coğrafya biliminden beslendiğini ifade etmiştir. Yazar toponimlerin sadece yapısal açıdan incelenmediğini ve etimolojik çözümlenelerde tarih bilimine ve haritalara başvurulduğunu belirtmiştir.

Rusya’daki doğu dillerinden gelen yer adlarının araştırılma tarihi eskiye dayanmaktadır. Adlar etimoloji, dil ve edebiyat bağlamında araştırılmıştır. Etimolojide A.S. Lvov, A.N. Kononov, İ.G. Dobrodomov, K.P. Galiullin, P.G. Ahmetiyanov; dilde F. Jarimbetov, D.S. Setarov, R.A. Yunaleeva, R.G. Gataulina, A.G. Sagitova, Y. Kerami; Rus edebi eserlerin araştırılmasında A.S. Lvov, İ.G. Dobrodomov, İ.İ. Nazarov, V.D. Arakin, V.İ. Filonenko, A.S. Mahmutova; edebiyatta G. S. Amirov, R. İ. Bigayev, G. N. Aslanov, çağdaş edebi dilde K.P. Babayev, R.Z. Kiyasbeyli; lehçelerde G.N. Aslanov, L.L. Ayupova, L.A. Kubanova, B.A. Moiseev gibi bilim adamlarının çalışmaları dikkat çekmektedir.

Bilindiği gibi bir sözcüğün kökeni ve yapısı araştırılırken tek bir dil ailesine bağlı kalınmadan orada yaşayan bütün halkların dili, tarihi, yaşam biçimleri göz önünde bulundurulmaktadır. Zeynep Bağlan Özer’in “Kelimelerin Tarihi Seyri” başlıklı makalesindeki sözleri düşüncemizi destekler niteliktedir:

“Kelimelerin etimolojik incelemesi sırasında sadece bir dil ailesi içerisinde veya iki-üç dilin karşılaştırılmasıyla doğru bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Her kelimenin geçmişi ancak dünya dillerinin içerisinde yapılan geniş çaplı inceleme (yazıtlar, resimler, armalar, mimariler, simgeler vs.) sonucu olmaktadır. Bu araştırmalar tarihin karanlıklarını aydınlatmak için derin ve geniş boyutta yapılmalıdır. Bunun için de coğrafi haritalar oldukça önemli belgelerdir. Coğrafi adların incelenmesi çoğu tarihi konuları da aydınlatmaktadır. Coğrafi adların etimolojisi dilciler, tarihçiler ve coğrafyacılardan ortak çabalarıyla bir bütünlük içerisinde hazırlanmalıdır” [4, s. 534].

Toponim incelemelerinde bazı adların etimolojisi tartışmalı ya da açıklanamaz durumda olabilmektedir. Bu durum sözcüğün farklı bir dilden alınmış olması,

adlandırmanın bilinçsizce yapılması ya da kullanılan eklerin çeşitliliği gibi farklı unsurlardan kaynaklanabilmektedir. Örneğin Volk, Argamak, Kokora, Mogila, Tupik, Vısokiy, Şçeka, Mokruha, Ozero, Palets gibi kadim dönem Rus adları ve lakapları toponimlerde kullanılmıştır. Ancak bu adların hangi gruba girdiği konusunda fikir ayrılığı yaşanabilmektedir. Volk sözcüğünün lakap mı yoksa hayvan adından türeyen toponim mi olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır [5, s. 101]. Dilbilim bu karmaşayı çözebilmek için bir araç işlevi görmektedir. Başka bir örnek vermek gerekirse yer adlarını oluştururken etkin kullanılan yöntemlerden biri de kelimesi kelimesine çeviridir (kopyalama). Bu yöntem etkin bir

biçimde yer adlarına uygulanmıştır. Örneğin, Çinliler Sarı Özen nehir adını Huanhe şeklinde çevirirler. Tenirtau ise Çinceye Tyan Şan olarak çevrilir ve dünyada bu adıyla bilinmektedir. Çarlık Rusya tarafından Kafkasya'daki Beştau – Pyatigorsk, Kışkılsu – Kislovodsk'a; Kırım'da Ayutau – Medvedgora, Sabıntau – Sapungora'ya; Kazakistan'da Yedisu – Semireçye'ye; Kırgızistan'da Balıkşı – Rıbaçye, Akkuköl – Lebyajye, Şortandı – Şuçye, Burkitti – Orlinogorsk'a dönüştürülür. Aynı zamanda Aksu – Belovod, Karasu – Çernovod, Kızılsu – Krasnovod olarak değiştirilmiştir (6, s. 214). Örnekte geçen toponimler morfolojik açıdan çözümlenmektedir. Dilbilim bu sözcüklerin yapı ve anlam bakımından konumunu gün yüzüne çıkarmaktadır.

L.V. Şçerba dilbilimcilerin yer adları incelemelerindeki rolünü şu şekilde ifade eder:

“Dilcilerin görevi özel adların farklı anlamlarını tespit etmektir. Özellikle coğrafi adlarda bu anlam belirlenmeden sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Örneğin ‘mogila’ sözcüğünün kullanıldığı toponimleri ele alalım: Mogila, Mogilnoye, Mogilno, Savur-Mogila, Mogilev, Mogilev-Podolskiy. Sözcüğün tek başına kullanıldığı toponimler ‘mezar, kabir’ anlamında kullanılsa da iki sözcükle birlikte kullanılanlar kişi adlarıyla ilgilidir” [5, s. 101].

Yeradbilimin hangi bilim dalının inceleme alanına girdiği tartışılan bir konudur. Dil, coğrafya, tarih gibi farklı disiplinlere başvurularak incelenen toponimleri belli bir bilim dalına dahil etmek doğru değildir. Bir tarihçi, dilci ya da coğrafyacı yeradbilimci olabilmektedir. V. Şmillauer, V. Taşitski, Rusya toponimleri uzmanı S.B. Veselovskiy ve A.İ. Popov'un görüşleri bu bağlamda birbirleriyle örtüşmektedir. Bütün yazarlar yeradbilimin bağımsız bir bilim dalı olduğunu ve diğer bilimlerden beslendiği görüşünü savunmaktadır. Dilbilimin işlevi düşünülecek olursa yer adlarının yapı ve anlam bakımından değerlendirilme sürecinde dilbilimden yararlanıldığı sonucuna ulaşabiliriz.

1.2. Yeradbilim ve Tarih İlişkisi

Yeradbilim ve tarih bilimi arasındaki ilişki birbirine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Tarih araştırmalarında toponimlere sıklıkla başvurulmaktadır. Bölge tarihi ele alınırken toponimlere veya toponimlerdeki değişikliğe değinmek kaçınılmazdır.

Herhangi bir yere isim verilirken ya da mevcut isim değiştirilirken değişim sebepleri her yönüyle göz önünde bulundurulur. Önceki adın yaptığı çağrışımlar, sözcüğün tarihçesi, etimolojisi, toplum hayatındaki siyasî, iktisadî ve kültürel değişimler, dönemin siyasi tutumu gibi muhtelif unsurlar dikkate alınır. Verilen ifadelerden yola çıkarak tarih ve yeradbilimin etkileşim içinde oldukları aşikârdır.

Toponimist A.K. Matveyev: “Yeradbilim tarihimizin, hayatımızın aynasıdır” şeklinde ifade ederken T.M. Ahmetov Matveyev’in düşüncesini daha kapsamlı ele alarak şu şekilde yorumlar:

“Toponimler bizim geçmişimiz, bugünümüz, geleceğimizdir. Bizden sonra uzun yıllar, asırlar ve binlerce yıl yaşayacak değerlerdir. Dönemimizin yankısını bizden sonra gelecek nesillere ulaştıracaktır. Halkımızın tarihinde önem teşkil eden olaylardan haber veren, vatana hizmet eden ve bu uğurda canıyla malıyla mücadele eden kahramanların, sanatçıların, devlet adamlarının, çekilen acıların, yaşanan sevinçlerin aynasıdır” [7, s. 15].

SSCB toponimleri farklı ulusların Sovyetler Birliği coğrafyasında yaşamış olması sebebiyle öncelikle tarihsel açıdan incelenmiştir. Dilbilimci G. Bartsi yer adlarının tarihle ilişkisini dilbilimle kıyaslayarak ele alır: “XX. yüzyılın başında toponimler sadece tarihi açıdan incelenirdi. Dilbilim ikinci plandaydı. Toponimlerin tarihçesi ve bölgede yaşayan halklar hakkında bilgi edinmek önem arz ediyordu” [2, s. 11].

Yeradbilimin tarihle bağlantısına değinirken ünlü Rus tarihçisi Lev Gumilev’den (1912-1992) bahsetmek yerinde olacaktır. Farklı milletlerin genetik karakterleri ve yaşadıkları coğrafya Gumilev’in ilgi alanını oluşturmaktadır. Gumilev’in sık sık tekrarladığı ve Rus bilim adamı İvan Boltin’e ait olan “coğrafya bilmeyen tarihçi tökezler” yorumu Gumilev’i anlamamanın önemli ipuçlarını vermektedir. Gumilev tarihi coğrafya üzerinden okur ve tarihle coğrafya bilimlerinin birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu savunur [8, s. 2].

Gumilev Türkleri, özellikle Orta Asya Türklerini tarihsel ve kültürel bağlamda ele alan, araştıran büyük bir âlimdir. “Kadim Türkler” (Древные Тюрки) eserinde kadim Türk onomastiğine gereken önemin verilmediğine ve detaylandırılarak incelenmediğine dikkat çeker. Yazar, Türk adlarında kişinin doğumundan ölümüne kadar tek bir ad taşımadığını ve kişiye toplumdaki konumuna göre yeni ad verilebileceği ayrıntısını ele alır. Türklerde çocukken lakap, gençken rütbe, yetişkinde unvan verildiğini belirtir [9, s. 61].

Tarihçiler yer adları incelemelerinde dönem ruhunu yansıtan sözcüklere dikkat çekmiştir. Onlar için önemli olan sözcüğün yapısından çok dönemdir. Örnek vermek gerekirse, Rusya toponimlerinde sık tekrarlanan gorod (şehir) sözcüğü Rusya’nın tarihsel açıdan değişimine tanıklık etmektedir. Gorod ya da grad Slavcadır ve kadim dönem el yazmalarında ograda (çit, duvar) anlamlarında kullanılmıştır. Daha sonra çitlerle çevrili yer anlamında kullanılmaya başlanmıştır. XIV-XV. yüzyıllarda ise

knezlerin, ağaların hükmettiği köy anlamını kazanmıştır [10, s. 18]. Novgorod, Nijniy Novgorod, Novgorod-Litovskiy, Novgorod-Severskiy, Novograd-Volinskiy, Vışgorod, Slavgorod, Belgorod, Belgorod-Dnestrovskiy, İvangorod, Zvenigorod, Rajgorod, Ujgorod, Mirgorod, Buygorod, Çerngorod, çervonogorod, Kitay-Gorod, Slavgorodskiye, Gorodekovo, Gorodets, Gorodnya, Krasniy gorodok, Petrograd, Leningrad içinde gorod sözcüğünün geçtiği Rusya'daki toponimlerden bazılarıdır. Örneklerde verilen toponimler dönemin siyasi, ekonomik, kültürel tarihine ışık tutması sebebiyle tarihçiler tarafından ilgiyle araştırılmaktadır.

Yukarıda verilen toponimlerin tarihçesine değinerek tarih bilimi ve yeradbilimin ne derece ilintili olduğu gösterebiliriz. Örneğin Novograd-Volinskiy şehrini ele alalım. Şehir adını XVIII. yüzyılın sonunda II. Yekaterina'nın emriyle kadim Rus şehirlerinden Zvyagel'den alır. Petrograd ve Leningrad Sovyetler Birliği'nin iktidara gelmesiyle 1920'li yıllarda dönemin fikir anlayışına bağlı olarak birkaç kez değişikliğe uğrar. Stalingrad Bolşevik yönetimi liderlerinden Stalin'in adını taşımaktadır. Volgograd adı da SSCB döneminde değişmiştir. Tsaritsın kaldırılarak yerine Volgograd getirilmiştir. Kirovograd adı Bolşevik komutanlarından Kirov'a ithafen verilmiştir. Şehrin adı daha sonra Elizavetgrad olarak değiştirilir [11, s. 156].

Görüldüğü gibi yer adları araştırmalarında tarih biliminin önemi tartışılmazdır. Tarihçiler yer adlarından dönemi ve dönemde yaşanan tarihsel olayları göstermek noktasında yararlanmaktadır. Bu durum yeradbilimin tarih biliminden her daim besleneceğini kanıtlar niteliktedir.

1.3. Yeradbilim ve Coğrafya İlişkisi

Toponimler bir bölgenin doğasını, halkın karakterini, coğrafi özelliklerini yansıtır ve bölgeden bölgeye değişiklik gösterir. Toponim araştırmalarında temel kaynakların başında haritalar gelir. Bu sebeple coğrafi terminolojinin oluşturulması aşamasında öncelikli olarak coğrafyacılar başvurur.

Coğrafyacılar toponimlerin öğrenilmesi konusuna büyük önem vermiştir. Rusya'da coğrafyacı, dilci, tarihçi ve farklı bilimlerden insanların bir araya gelerek oluşturdukları Rus Coğrafya Topluluğu ve Rusya'nın farklı şehirlerindeki toponim komisyonları buna iyi bir örnektir.

Rusya'da coğrafi adlara olan ilgi XVIII. yüzyılda başlar. Bu akımın kurucusu coğrafyayı yeradbilimin bir ögesi olarak gören coğrafyacı V.N. Tatişçev'dir. Tatişçev: "... Coğrafya bir bölgedeki adı, dili ve adın ne anlama geldiğini tanımlayan başlıca unsurdur" şeklinde belirtir [12, s. 23]. Yeradbilimci N.İ. Nadejdin'in "Toponimler vatan dilidir" şeklindeki özlü sözü de Tatişçev'in düşüncesini desteklemektedir.

XIX. yüzyılda coğrafi araştırmalara olan ilgide artış görülür. Nadejdin'in "Rus Dünyasının Tarihi Coğrafya Denemesi" (Опыт географической географии русского мира) (1837) başlıklı çalışması bu dönemin ilk kaynakları arasındadır. Bu

çalışmasında yazar toponimlerin tarihsel ve coğrafi açıdan ilişkilendirilerek ele alınması konusuna vurgu yapar [2, s. 80].

Coğrafyacılara toponimleri dilbilimciler gibi morfolojik açıdan çözümlenmek yerine öncelikli olarak tarihsel açıdan değerlendirilir. Coğrafyacılara için önemli olan görsel bir materyal olan haritada kullanılan ad ve adın tarihle ilişkisidir.

Toponim araştırmalarında başvurulan temel kaynakların başında haritalar gelir. Haritalar geçmişle gelecek arasında köprü işlevi gören bir halkın geçmişle bağını güçlendiren önemli kaynaklardır. Murat Adji haritaların önemini “Avrupa, Türkler, Büyük Bozkır” (Европа. Тюрки. Великая Степь.) eserinde şu cümlelerle ifade eder:

“Haritalar içinde kapsamlı bilgiler barındıran tarihi belgelerdir. Fakat harita okumayı bilmek gerekir. Kavimler Göçü haritalarda derin izler bırakmıştır. II-V. yüzyıllarda şehirleri, köyleri, istasyonları ve demiryollarıyla büyük bir bozkır ülkesi ortaya çıkmıştır. Bu ülke Deşt-i Kıpçak’tır. Türk kültürü Baykal Gölü’nden Alp Dağları’na kadar bütün bozkırda varlığını sürdürmüştür. O zamanlar Avrupa Sibirya’dan başlıyordu. Her şey kaybolmuş gibi asırlar geçse de haritalar unutulmaları koruyordu” [13, s. 49].

E.M. Pospelov toponim araştırmalarında haritaların büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Yazar haritalar aracılığıyla kadim dönem Rusya toponimlerinin yazılış, okunuş biçimleri ve anlamlarının daha kolay çözümleneceğini belirtmiştir. Pospelov’un fikrinden yola çıkarak toponimlerin değişim evrelerinde haritaların başvurulacak öncül kaynaklar olduğu fikrini öne sürebiliriz.

Her coğrafyada toponimlerle ilgilenen araştırmacılar bulunmaktadır. Bölge tarihi araştırmalarında kaynaklarda geçen toponimler bu bağlamda olaylara birebir tanıklık etmesi sebebiyle her toponimin ayrıntılı olarak üzerinde durulmaktadır.

Coğrafyacıların ilgi alanları coğrafi adların tarihçesini öğrenmekle sınırlı değildir. Toponimler aracılığıyla bölgenin fiziki ve coğrafi özellikleri, bitki örtüsü vb. öğrenilebilmektedir. Coğrafyacılara araştırma alanı olarak Novgorod, Belgorod, Don, Kamenka, Podoliya gibi kesin bilgiler barındıran adlar yerine Moskova, Volga, Samara, Sibir gibi adlara yönelebilmektedir. Onlar için önemli olan tartışmalı adların öğrenilmesidir. Çünkü bu adlar bölgenin dili, coğrafyası hakkında daha farklı bilgiler barındırarak bilinmeyenleri ortaya çıkarabilmektedir.

Toponim araştırmalarında kadim dönem adların etimolojisini sunmak belli bir coğrafya ve dil bilgisi gerektirmektedir. Toponim çözümlenmelerinde ikinci veya üçüncü açıklamayı yapmak bu sayede gerçekleşir. Aksi takdirde sağlam temellere dayanmayan ucu açık veriler ortaya çıkar. Toponim çözümlenmeleri beraberinde yerel etimolojinin de oluşmasına olanak tanır. Bu şekilde belli başlı sözcüklerin yerel dilde hangi anlamda kullanıldığı daha kolay anlaşılabilir. Örneğin, coğrafi adlarda cins isimler sıklıkla kullanılmaktadır. Bu adlar herkes tarafından bilinen yerel terimlerdir. Rusçadaki voda (su), reka (nehir), ozero (göl), rodnik (kaynak), holm (tepe), gora

(dağ), hrebet (sırt, dik), seleniye (köy), gorod (şehir) sözcükleri Rusya toponimlerinde kullanılmaktadır. Türk dilli halkların kullandığı yerel coğrafi terimlerden de örnek vermek gerekirse dag (Kopetdag), bulak (Altan-Bulak), su (Aksu), kum (Karakum), kul (Issık-Kul) vb. sıklıkla kullanılan terimlerdenidir. Her dile özgü var olan yerel coğrafi terimlerin toponimlerde kullanılması sözcüğün hangi dilde kullanıldığını öğrenmek açısından belirleyicidir. Yerel coğrafi terimler aracılığıyla sözcüklerin morfolojisi yani isim, sıfat ya da sayı durumunda kullanıldığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bölgede yaşayan halk, konuşulan dil ve yerel coğrafi terimlerin öğrenilmesi oldukça önemlidir.

Coğrafi terimler toponimlerde kullanılması sebebiyle coğrafyacı, dilbilimci ve haritacıların ilgilendiği bir konudur. Özellikle SSCB toponimlerinde yerel coğrafi terimlerle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu nedenle SSCB coğrafyasında konuşulan diller ve farklı kültürel olgular adlarda yerini bulmuştur. Yerel coğrafi terimler iki şekilde ele alınmıştır. İlk aşama terimlerin toplanması ikinci aşama sistemli bir biçimde kategorize edilmesidir. SSCB coğrafyasında yaklaşık olarak yüz otuz dilin konuşulması sistemli bir sınıflandırma yapmayı gerektirmiştir. Yakın kökenli terimlerde dahi benzerlikler bulunsa da kullanım farkları olabilmektedir. Bu sebeple uzmanlar ayrı başlık altında ele alıp değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu süreçte haritacıların bilgi birikiminden ve çizilen haritalardan faydalanılmıştır.

Dilci, haritacı ve coğrafyacıların ortak hazırladığı yerel coğrafi terim sözlükleri toponim incelemelerinde kullanılmaktadır. Rus Coğrafya Topluluğu'nun 1970 yılında hazırladığı "Batı Sibirya Coğrafi Terimler Sözlüğü" (Словарь географических терминов Западной Сибири) ve V.A. Kazakeviç'in 1934'te yazdığı "Moğolca Coğrafi Terimler Listesi" (Список Монгольских географических терминов) önemli kaynaklardır. Yerel coğrafi terimler konusunda uzmanlaşan E.M. Murzayev'in uzun yıllar Orta Asya coğrafyasında bulunduktan sonra 1982'de yazdığı "Ulusal Coğrafi Terimler Sözlüğü" (Словарь народных географических терминов) oldukça kapsamlı bir çalışmadır.

1966'da Moskova'da 'Toponimlerde Yerel Coğrafi Terimler' başlıklı konferans düzenlenir. Konferansta sunulan çalışmalar "Coğrafyanın Sorunları" (Вопросы географии) başlığıyla basılır. Konferansta ele alınan temel konular şunlardır: a) Yeradbilim sorunları; b) Sibirya toponimleri; c) Doğu toponimleri; d) Orta Asya toponimleri. Yapılan çalışmalarda yerel coğrafi terimlerde farklılıklar görülmüştür. Konferansta les – orman, reka – nehir, gora – dağ, voda – su sözcüklerinin yerel terim kategorisine girmediğini savunanlar olmuştur. Murzayev'e göre gayri Rus halklar için bu sözcükler coğrafi terimdir. Orta Asya'da kullanılan tugay (nehir kıyısında bulunan ormanlık arazi), Kuzey'de layda (bataklık çayır), Kafkasya'da narzan (maden suyu – Kuzey Kafkasya'daki kaynağa bu ad verilmiştir), Sibirya'nın doğusunda alas (jeolojik yapı), Türkçedeki ak (beyaz), kızıl (kırmızı), karlık (karlı), kara (siyah), Moğolcadaki tsagan (beyaz), ulan (kızıl), tsastu (karlı), naran (güneşli) ve Çince'deki tszin (temiz), hey (siyah), ši (taş) ve çan (uzun) sözcükleri ise Ruslar için coğrafi terimdir [2, s. 97].

Toponimler coğrafyanın temel inceleme alanı olması sebebiyle yeradbilim ve coğrafya birbiriyle sürekli etkileşim halindedir. Coğrafyacılar toponim araştırmalarına büyük özen göstermiş ve bu aşamada gerek sözcüğün yapısı gerekse de etimolojisi yönünden yeradbilime sıklıkla başvurmuşlardır. Coğrafyacılar toponimleri sadece pedagojik amaçlarla değil, aynı zamanda bölgenin fiziki niteliklerini, yerleşim biçimini açığa çıkarmak amacıyla incelemişlerdir. Dilbilimciler adın anlamı, kökeni üzerinde yoğunlaşırken, coğrafyacılar çoğunlukla yerleşim yerinin görüntüsüne odaklanmışlardır. Bu bağlamda coğrafyacılar için yerleşim yerinin görüntüsü, bölgenin doğası, bitki örtüsü vb. unsurlar toponim çözümlemelerinde önem arz etmektedir.

Sonuç

Yeradbilim akademik anlamda XX. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da her geçen gün gelişimini sürdürmeye devam etmektedir. Bu alanda yapılan akademik çalışmalar ile yeradbilimine yönelen araştırmacıların sayısının arttığını da ayrıca belirtmek gerekir.

Sonuç olarak yeradbilimin dilbilim, tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji, biyoloji, coğrafya gibi değişik bilimlerin de ilgilendiği bir alan olduğunu ve diğer bilimlerden beslenerek gelişimini sürdüren ayrı bir bilim dalı olduğunu söylemek mümkündür. Yer adlandırılmalarında coğrafi konum, bölgedeki coğrafi yapı, bölgede yaşayan halk, bölge halkının konuştuğu dil, yaşam biçimi gibi unsurların etkisi kaçınılmazdır. Bütün bu sebeplere bağlı olarak yer adlarının etimolojisi ya da morfolojisini çözümleme sırasında dilbilim, tarihçesini öğrenme aşamasında tarih bilimi, bulunduğu konumu gösterme aşamasında coğrafya biliminden yararlanılmaktadır.

Kaynakça:

1. Şahmatov, A.A. (2010). *Russkaya diyalektologiya*. Sankt-Peterburg: Fakultet filologii i iskusstv SPBGU.
2. Murzayev, E.M. (1974). *Oçerki Toponimiki*. Moskva: Mısl.
3. Aksan, D. (1983) “Köktürkçenin Söz Varlığı Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981*, Ankara: TDK, 17-22.
4. Özer, Z.B. (2003). “Kelimelerin Tarihi Seyri”. Ankara: 60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman’a Armağan, *Berikan*, 532-543.
5. Murzayev, E.M. (1979). *Geografiya v nazvaniyah*. Moskva: Nauka.
6. Mırzahmetulı, M. (2015). *Tayni rusifikatsii kazahov*. Almatı: TOO.
7. Albayrak, R. (2004). *Toponim Teknikleri ve Kafkasya-Borçalı Yer Adları*. Ankara: Berikan yayınevi.
8. İsmayılov, M. (2012). “Avrasyacı Lev N. Gumilev’in Tarih Görüşünde Türk Etnosunun Etnogenezisi Meselesi”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1-27.
9. Gumilev, L.N. (2003). *Drevniye Tyurki*. SPB.: Kristall.
10. Pospelov, E.M. (2008). *Geografiçeskiye nazvaniya rossiii – toponimiçeskiy slovar*. Moskva: Astrel.
11. Pospelov, E.M. (1993). *İmena gorodov: vçera i segodnya. (1917-1997). Toponimiçeskiy slovar*. Moskva: Russkiye slovari.

12. Tatişçev, V.N. (1950). *İzbrannıye trudi po geografii Rossii*. Moskva: Bukinistiçeskoye izdaniye.

13. Adji, M. (1998). *Yevropa. Tyurki. Velikaya Step*. Misl: Moskva.

УДК 37.018.46

Сотніченко І.І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

ВИПЕРЕДЖАЛЬНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Неграмотною людиною завтрашнього дня буде не той, хто не вмів читати, а той, хто не навчився вчитися.

Елвін Тоффлер

Світові цивілізаційні тенденції розвитку, перехід до високотехнологічного інформаційного суспільства висувають нові вимоги до людини, а це означає – й до освіти. Освіта для людини, її якість, відповідність сучасним вимогам і одночасно орієнтованість на майбутнє – пріоритет розвитку суспільства у XXI столітті.

Закономірно, що в процесі кардинального оновлення системи освіти, ключовою фігурою на всіх її рівнях залишається педагог. Сьогодні і завтра закладам освіти потрібні творчі особистості, які вміють взаємодіяти з людьми, з колективом, розуміють і знають свою роль у суспільстві, професійно компетентні, здатні змінюватися і працювати на майбутнє, відповідно до вимог суспільства і потреб людини: «залишатися там, де були, – означає відставати» [3, С.10].

Аналіз світових тенденцій у галузі педагогічної освіти засвідчує зростання вимог до професіоналізму й особистих якостей педагога. Проблема професійного розвитку педагогічних працівників постійно знаходиться в центрі уваги науковців (В. Бойко, Я. Бондарук, Н. Дяченко, В. Ковальчук, В. Кремень, В. Пуцов, Л. Пуховська, А. Сбруєва, Т. Сорочан та інші), є предметом дискусій, в яких все частіше наголошується, що розвиток має бути випереджальним.

Мета дослідження – обґрунтувати важливість випереджального професійного розвитку педагога в умовах розбудови нової української школи.

За реалізації Концепції «Нова українська школа» освітянська спільнота отримала творчі модернізаційні виклики, за яких видозмінюється соціальна й професійна місія педагога в контексті європейського професіоналізму із збереженням кращих ментальних українських характеристик. Таке соціальне замовлення актуалізує необхідність у фахівцях, які відповідають викликам суспільства знань, здатних до неперервного інтелектуального, культурного і духовного розвитку впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, орієнтовані на збереження, примноження та передачу гуманістичних суспільних цінностей, засвоєння нових професійних ролей і